

УДК 343

Є.Л. Стрельцов,

доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»,
вчений секретар Південного регіонального центру НАПрН України

УКРАЇНСЬКЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: РОЗВИТОК ЗА ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ¹

Анотація. Основу цієї статті складають положення доповіді, яка була зроблена на міжнародній науково-практичній конференції у Макс-Планк Інституті зарубіжного і міжнародного кримінального права (Німеччина) у серпні 2017 року. В ній робиться спроба систематизації українського кримінального права (законодавства) за часи незалежності; виділення певних етапів реформування кримінального права (законодавства); виділення основних змістовних та формально-правових положень, які потрібно враховувати при подальшому вдосконаленні кримінального права (законодавства)

Ключові слова: кримінальне право (законодавство), галузь публічного права, цілі та завдання кримінального права (законодавства), етапи розвитку кримінального права (законодавства), соціально-правові вимоги до кримінального права, Макс Планк Інститут зарубіжного та міжнародного кримінального права.

24 серпня 1991 року, 26 років тому саме у цьому місяці Верховна рада України прийняла Акт проголошення незалежності України, в зв'язку з чим цей день вважається датою створення сучасної України. Проголошення незалежності стало своєрідною точкою відліку нового етапу історії України та поклато початок перехідному періоду у суспільному розвитку, суть якого передбачає принципові зміни у основних сферах державного функці-

онування: політичній, економічній, соціальній, правовій та ін. Звичайно, з точки зору історії держави це зовсім невеликий період, але за тими подіями, які за ці роки відбулись в Україні, можливо вважати цей період багато в чому принциповим.

Розвиток нової державності передбачає реформування і всієї системи права (на загальному та галузевому рівнях), яка, в свою чергу, має виконувати двоєдине завдання:

¹ В основі цієї публікації лежать положення доповіді, презентованої 14 серпня 2017 на міжнародній конференції «Реформа кримінального права в деяких країнах колишнього Радянського Союзу та досягнуті результати за 25 років незалежності» у Макс Планк інституті зарубіжного та міжнародного кримінального права (Федеративна Республіка Німеччина). Див. Юридичний вісник України, № 35 (1155), 1-7 вересня 2017 р.

визначити та закріпити на нормативно-правову рівні усі нові організаційно-правові положення та завдяки, в першу чергу, правовим засобам безпосередньо впливати на процеси, які починають відбуватися у такому новому суспільстві. При цьому, право повинно не тільки виконувати державні «завдання» щодо відповідного нормативного закріплення основних положень, а й обов'язково враховувати при цьому права, свободи та «мрії» пересічних громадян, цивілізовані умови розвитку суспільства.

В зв'язку з цим була прийнята нова Конституція України, нові Цивільний та Господарський кодекси України. В квітні 2001 році був прийнятий новий Кримінальний кодекс України, якій набрав чинності з 1 вересня вказаного року. Таким чином, цього року виконалось 16 років дії цього кодексу. Розуміння цього періоду у нашому розвитку дає змогу, в свою чергу, більш суттєво подивитися не тільки на положення українського кримінального права (законодавства) і спробувати виділити певні етапи його реформування, а й розглянути питання, які при цьому виникають.

Відомо, що події, які були пов'язані з проголошенням незалежності України, багато в чому не були заздалегідь спланованими та підготовленими. Так, вони мали необхідні змістовні підвалини, але були пов'язані з певними проблемами, зокрема, достатнім організаційним хаосом, який виник на рівні керівництва колишнього СРСР, суттєвими складнощами в економіці, кризою у визначенні ментально-етичних цінностей та ін. В усякому разі, це підкреслює, що державні структури, правові інститути, ідеологія суспільства, менталітет населення та багато інших суттєвих ознак функціонування держави не були,

умовно кажучи, заздалегідь підготовленими до принципового державного реформування. Багато реформаторських процесів, що відбувались у перші роки проголошення незалежності, мали, на мою думку, багато в чому спонтанний характер. Стосувалось це і кримінального права (законодавства). Однак, незважаючи на ці обставини, все ж є можливим виділити кілька періодів становлення та певного розвитку цієї галузі права (законодавства).

Почати потрібно з тих парадоксальних обставин, які почали відбуватися у другій половині 80-х років — та на початку 90-років минулого століття, коли ще до офіційних соціальних перетворень, причому, не тільки у юридичному середовищі, почала «гуляти» думка, яка весь час «кимось» підтримувалась, згідно з якою у державах з ринковою моделлю економіки злочинності взагалі немає. Наголошувалось, що в таких державах економічні закони «самі» все роблять, в тому числі і «здійснюють» боротьбу зі злочинністю, тому ані кримінальне право (законодавство), ані юристи цієї професійної спрямованості взагалі для цього не потрібні. Незважаючи на всі спроби, в тому числі і мої, довести дискусійність такої точки зору, в тому числі і з наведенням аргументів юристів з західних країн, позиція щодо «непотрібності» кримінального права в державах з ринковою економікою продовжувала домінувати. Це у тих умовах суттєво вплинуло на загально державний авторитет кримінального права (законодавства), поставило під сумнів його можливості, соціально-правову «здатність» виконувати необхідні завдання.

Наступний етап змін у кримінальному праві (законодавстві) почався вже з часів офіційного реформування

системи вдали, впровадження нової моделі економіки, змін у суспільному житті, проголошення нових прав та свобод людини і громадянина. Але все це, поряд з позитивними змінами, породжувало і певні ризики, причому, деякі з них набували значного характеру. Наприклад, соціально-економічні процеси, які пов'язані з необхідністю в умовах економічної інтеграції подальшого розвитку так званої вільної торгівлі, все частіше почали отримувати певну протидію у вигляді агресивних програм протекціонізму, причому, не тільки зі сторони певних груп бізнесменів, а й окремих держав та їх керівників. Все це потребує постійних заходів щодо правового упорядкування подібних складнощів, в тому числі і вироблення адекватних, в тому числі і нових видів правових заборон відповідних дій.

В той же час кримінальне право формально, в усякому разі, у зовнішньому вигляді, продовжувало залишатися «попереднім», тому що офіційно продовжував діяти Кримінальний кодекс 1960 року. Але у дійсності все було не зовсім так. Принципові зміни у основних сферах державного будівництва вимагали і внесення відповідних змін до цієї галузі. На нашу думку, це, можливо, був самий складний період у реформуванні українського кримінального права (законодавства), бо ні влада, ні суспільство, ні фахівці по суті ще не дуже розуміли зміст тих реформ, які відбувались, розстановку необхідних правових пріоритетів, виділення найбільш суттєвих положень, які саме в той час потребували кримінально-правової охорони. Але правове корегування суспільних відносин

було потрібно, що і почало, мабуть, не завжди системно, але поступово відбуватися.

Наприклад, принципова зміна економічної моделі вимагала значних корегувань державної «інтервенції» у цю сферу, і поруч зі змінами у правовому регулюванні економічних процесів та значною декриміналізацією низки діянь виникала необхідність і в певному уточненні кримінально-правової заборони за окремі нові види діянь, які вже «по-своєму» порушували основні положення, закладені у ринковій економіці. В зв'язку з цим найбільших змін в цьому напрямку в 90-ті роки зазнало господарське кримінальне право¹. До цього можливо додати, що воно протягом практично усіх років незалежного розвитку піддається найбільшим змінам, що взагалі потребує певного аналізу «взаєпов'язаних» положень: «вільний розвиток економіки» та «призначення кримінального права. Звичайно, зміни стосувались не тільки економічної сфери. Вносились необхідні зміни у визначення злочинів проти держави, злочинів, пов'язаних з правами і свободами громадян, порушенням виборчих процесів та ін.

Наступний етап був безпосередньо пов'язаний з прийняттям у 2001 році нового Кримінального кодексу України. Це був найбільш значний крок у реформуванні цієї галузі права (законодавства), якій давав змогу на офіційному рівні отримати чіткі визначення: завдань цього Кодексу, понять та ознак злочину, підстав кримінальної відповідальності, поняття та видів покарання, понять та ознак конкретних злочинів (видів злочинів) та багато інших основоположних інститутів.

¹ Потрібно відміти, що більшість таких змін до кримінального законодавства було зроблено з урахуванням висновків мого дисертаційного дослідження «Проблеми кримінальної відповідальності за злочини в сфері підприємства», Харків, 1992. Див., Юридичний вісник. Науковий журнал, 1994, № 8.

Характеризуючи Кримінальний кодекс в момент його прийняття, можна сказати про наступне. З огляду на те, що ще в ХІХ столітті Російська імперія, до складу якої входили тоді й українські землі, сприйняла класичну школу кримінального права, в першу чергу, його німецьку модель, де визначені підстави кримінально-правової заборони, підстава притягнення до кримінальної відповідальності, поняття і цілі покарання, що знаходить своє відображення у всіх українських кримінальних кодексах в Україні, в тому числі і у діючому.

У той же час існували і суттєві відмінності від попереднього Кримінального кодексу України 1960 року, які вже мали не стільки «спонтанний», скільки продуманий та систематизований характер. Наприклад, якщо в попередньому кодексі його основною метою проголошувалася регламентація правової охорони існуючого ладу, його політичної та економічної систем, то в чинному — на перше місце поставлено охорону прав і свобод людини і громадянина. Також у цьому кодексі змінено систему побудови Особливої частини, змінено зміст видових характеристик груп злочинів, окремих кримінально-правових норм. Наприклад, якщо брати групу економічних злочинів, то в зв'язку з принциповою зміною моделі економічного розвитку держави і, як наслідок, зміну соціально-економічних пріоритетів, ряд злочинів з групи державних злочинів, з підгрупи інших державних злочинів. Наприклад, злочинна підробка грошей або контрабанда були перенесені в групу господарських злочинів.

Були внесені зміни в загальну характеристику злочинів проти власності. Так, в чинному кодексі немає розділень на злочини проти державної

і особистої власності, як це мале місце раніше. З огляду на визнання всіх форм власності рівними їх кримінально-правова охорона регулюється нормами єдиного розділу Кримінального кодексу.

Можна стверджувати, що прийнятий 16 років тому кодекс відбивав, в першу чергу, нашу правову оцінку подій, що дозволяє говорити про його пропорційність світогляду і рівню професіоналізму тих людей, які в той час його розробляли і приймали. Важливо виділити, що прийняття цього кодифікованого законодавчого акту передбачало, що тим самим завершуються реформи в цілому у системі галузевого законодавства і у окремому напрямку: кримінально-правовій регламентації відповідної державної реакції на суспільно небезпечні діяння. Однак з того часу до чинного Кримінального кодексу, як вже вказувалось, було внесено дуже багато змін. Можливо припустити, що прийняття цього кодексу скоріше допускало відносний «спокій» у регламентації кримінально-правової охорони найбільш важливих суспільних відносин (правових благ), ніж їх дійсну правову регламентацію. В зв'язку з цим виникає природне питання: чим викликана така кількість змін, чи всі вони за своїм змістом, за формою законодавчого опису, мають реальні можливості застосування в практичній діяльності та ін? В усякому разі, це дозволяє виділити ще один, так званий найсучасніший етап розвитку українського кримінального права (законодавства) та вказати свої міркування з цього приводу.

Почати потрібно з наступного: кримінальне право як галузь публічного права є по суті основним у всій системі кримінальної юстиції. Саме воно, якщо говорити в загальному плані,

створює правову базу для змістовної правової оцінки та визначення необхідних кримінально-правових заходів. Воно створює необхідну правову базу, легальні правові передумови для дій і спільних (суміжних) галузей права: кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності та ін.

Дуже тісно співпрацює кримінальне право з кримінологією. З одного боку, визнаючи певні дії злочинними, а людей, які їх вчинили, — злочинцями, воно тим самим дає можливість для розвитку відповідних кримінологічних напрямків: причини і умови вчинення злочинів, заходи, спрямовані на попередження злочинів, вивчення особистості злочинця. У той же час, з іншого боку, кримінологічні дослідження можуть бути дуже корисними при криміналізації або декриміналізації конкретних діянь. Так, кримінологічні дослідження дають можливість для соціально-правової аргументації необхідності або відсутності необхідності в кримінально-правовій забороні.

Будучи основною складовою в кримінальній політиці держави, саме кримінальне право створює змістовний напрямок цієї політики, співвідносячи в своїх приписах каральні і стимулюючі напрямки правової реакції держави, її рівень, глибину та ін. Так, існує думка, що чим вище розвиток держави і чим більше в ньому демократичних засад, тим менше повинно бути в ньому кримінального права, але конкретні події, які відбуваються в кожній державі на конкретних етапах його розвитку, весь час уточнюють таку думку.

Тому необхідність аналізу сучасного кримінального права і перспектив його розвитку є об'єктивно необхідним не тільки безпосередньо для кримінального права, а й для всієї системи кримінальної юстиції,

якщо хочете, для розуміння суті каральної політики держави, оскільки це є необхідною умовою для якісної правової охорони основних цінностей і правових благ, які визначають сутність такої держави.

Перше. Сутність кримінально-правових заборон. Важливо враховувати, що кримінальне право як галузь публічного права повинно мати свої цілі і завдання, а також «виконувати» цілі і завдання держави, які остання планує реалізувати, використовуючи можливість кримінального права. Дуже часто такі цілі і завдання можуть мати неоднакову спрямованість. При цьому аналізуватися повинні не тільки загальнодержавна політика, загальнодержавні заходи, а й так звана упорядкованість державних заходів всередині правової сфери, узгодження цілей та завдань, які має держава «особисто» та планує (повинна) реалізувати за допомогою можливостей різних галузей права. Наприклад, намагання суттєво покращити зміст процесів та результатів, які відбуваються в економіці, неможливо, на мою думку, тільки за рахунок заборони певних, вірогідно дійсно суспільно небезпечних діянь. В економічній сфері, в одній з найбільш складних, яка функціонує в державному механізмі, такі зміни повинні (!) відбуватися комплексно з урахуванням та обов'язковим залученням можливостей усіх правових галузей, які визначають, регулюють, стимулюють та забороняють певні дії у цій сфері.

При цьому важливо враховувати, що публічно-правова характеристика кримінального права може надавати йому і так звану зворотню можливість, коли воно, будучи спочатку «породженням» держави і тим самим покликаним служити державі, на певному етапі може вийти з під держав-

ного «впливу» і почати діяти, образно кажучи, по своєму розумінню, без урахування власне громадських інтересів.

З врахуванням вище вказаних положень, а точніше, з їх неврахуванням, можливо пояснити наявність тези, яка останнім часом все частіше стала не тільки з'являтися, а й «кулуарно» обговорюватися. Сутність її полягає в наступному: якщо кримінальне право (законодавство) являє собою легалізовану форму насильства, то чому тільки держава повинна мати його у своєму «підпорядкуванні»? Чому неможливо поставити його «на службу» іншим соціальним прошаркам (групам) або їх представникам? Причому, їх інтереси у використанні можливостей кримінального права (законодавства) можуть не завжди співпадати з загальнодержавними інтересами. Безумовно, така позиція виступає в ролі політико-правового нонсенсу і не повинна обговорюватися, але її існування потрібно враховувати, в тому числі і міркуючи над подальшим удосконаленням кримінального права (законодавства).

Друге: про основні причини таких змін. Їх, на мою думку, декілька. Так, за минулі роки в Україні відбувся цілий ряд значних подій. Досить згадати, наприклад, Оксамитову революцію 2001 року, Помаранчеву революцію 2004 року, Революцію гідності 2013—2014 років. Звичайно, за традиційними ознаками зазначені події не можна віднести до революцій у власному розумінні цього слова, але те, що вони мали значний вплив на сутність і напрямки розвитку України, на інтереси певних соціальних груп в Україні — це, безсумнівно, знайшло своє відображення і в кримінальному праві.

Збройний конфлікт, який відбувається на сході України... Його початок

датується квітнем 2014 року, і бойові дії там відбуваються досі. Звичайно, ці події знаходять своє відображення в кримінальному праві, в першу чергу, в змісті та кваліфікуючих ознаках існуючих кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за суспільно небезпечні дії проти національної безпеки і посилення розмірів покарання.

Ще видима причина внесення істотних змін в кримінальне право, особливо, міжнародно-правового характеру, пояснювалася необхідністю отримання Україною безвізового режиму з країнами Євросоюзу.

Не так відкрито, але серйозно змінювалося і господарське кримінальне право. В усякому разі, закон України щодо гуманізації відповідальності за господарські злочини, який вступив в дію в 2012 році, змінив кримінально-правове «уявлення» про цілу низку дій в економіці, що напрямку пов'язуються з подальшим розвитком економічних процесів, необхідним

Третє: спроба оцінки таких змін і можливі перспективи подальшого розвитку кримінального права. Тут також можна виділити ряд положень, які можуть впливати на ці процеси.

По-перше, як вже вказувалось, за рахунок кримінального права як галузі публічного права, використовуючи його каральні можливості, держава може вирішити або планує вирішити цілий ряд істотних проблем. Але кримінальне право, і це потрібно підкреслити, не є універсальним засобом, за допомогою якого можна вирішити всі проблеми в державі, хоча я думаю, що така точка зору все більш і більш починає домінувати не тільки в державах перехідного періоду, а починає набувати так званої «сили» і у розвинутих державах. Звичайно, якщо в суспільстві відбуваються певні події,

які з точки зору держави є негативними, то традиційний шлях їх подолання має (повинен мати) наступний вигляд: встановлюється сутність і ознаки таких діянь; з'ясовуються їх детермінанти; розробляються такі заходи впливу, які можуть зробити реальний вплив на ці діяння, на причини, що їх породжують. Але, по-перше, це складно тому, що, як свідчить світовий досвід, для цього потрібні фахівці, які повинні мати необхідний рівень праворозуміння. По-друге, у держави також повинні бути можливості для реального здійснення розроблених заходів та інше. Це буває дуже складно: розробити ефективні заходи та їх реалізувати. А так все, умовно кажучи, «просто». Витрат по суті ніяких, прийняли закон, відзвітували про те, що встановлена кримінальна відповідальність за такі діяння, і зовнішньо зняті усі проблеми. Тому завжди, підкреслюю, завжди кримінальне право має розглядатися тільки як «ultima ratio» — останній, остаточний засіб у переліку державних можливостей, спрямованих на протидію негативним процесам. Все спробували, і нічого не виходить, а негативні процеси набирають обертів — тільки тоді, за умов наявності ще низки обов'язкових обставин, можна спробувати використувати кримінальне право.

Тому прийняття законів, в яких кримінальні заборони тільки декларуються, але не виконуються, не тільки має так званий віртуальний характер: це негативно впливає на авторитет держави, породжує відверто «суб'єктивну» діяльність системи правоохоронних органів.

Якщо детальніше говорити про державу, то такі закони абсолютно чітко підривають її авторитет, в першу чергу, політичний. Так, якщо держава приймає закони, а потім не

може їх реально провести в життя, їх виконати, притягнути до відповідальності осіб, які здійснюють заборонені цією державою дії, то авторитет такої держави, як на внутрішньому, так і зовнішньому рівні, знижується. Характерним прикладом є корупція. Законів багато — реалізація є мінімальною, причому, на рівні «копійчаних» винагород: тобто, до відповідальності притягують за такі діяння, які за великим рахунком, на відміну від масштабних корупційних проявів, ні на що не впливають. Корупційні прояви мають і достатньо значні, так звані вторинні суспільно небезпечні наслідки. Наприклад, розповсюдженість корупції та її вплив на суспільну практику прямо впливають на інвестиційний клімат, на бажання інвесторів, в тому числі і закордонних, вкладати свої гроші в економічні процеси. Тому досі одним з основних ознак, які негативно характеризують Україну, на що, доречі, наголошують і західні політики і фахівці, є корупція. Повторюю: законів досить багато, реалізація мінімальна. Звідси — і відповідний авторитет держави. В усякому разі, в державі повинна бути встановлена жорстка процедура прийняття кримінального закону; правило, згідно якого кримінальний закон повинен бути об'єктивно необхідним і соціально достатнім, має діяти завжди. Звичайно, кожен закон повинен мати свою змістовну конкретизацію. Наведемо в якості прикладу економіку, яка зазнає постійних змін, на що вище вже зверталась увага. Тут потрібен постійний пошук, тому що поряд з традиційними діяннями можуть відбуватися і нові, незвичні, в усякому разі для кримінального права (законодавства), діяння. Наприклад, на мою думку, останні корупційні прояви, які були виявлені під час роз-

слідування корупційних подій в ФІФА, свідчать, що не тільки матеріалізовані результати, а й певні фінансово-господарські процеси можуть слугувати підставою для застосування кримінально-правових заходів.

Четвертий блок питань, який більш пов'язаний зі змістовними та формалізованими аспектами «життя» кримінального права. Мова йде про те, що кожна кримінально-правова норма повинна мати чітко визначений зміст та оформлення цього у відповідності до основ законодавчої техніки.

Ще одна обставина, яка вимагає своєї уваги. Традиційно ми звертаємо увагу на диспозицію кримінально-правової норми, на необхідність точної правової оцінки вчиненого діяння, вміння «відібрати» конкретну кримінально-правову норму, розібратися в можливій конкуренції кримінально-правових норм. Так, це все правильно, і роботу в цьому напрямку необхідно продовжувати. Але в той же час, на мою думку, приділяється значно менше уваги питанням покарання, його меті і видам, хоча саме покарання багато в чому є кінцевим моментом реалізації кримінальної відповідальності. Я завжди вважаю, що між юристами і лікарями є багато спільного. Якщо лікарі лікують біологічні недуги, то юристи — соціальні, а якщо брати лікарів в галузі кримінального права — то ми, за великим рахунком, соціальні «хірурги», і після нас уже достатньо складно повернути складові соціального «організму» в початкове положення. Тому якщо кваліфікація злочинів — це постановка діагнозу, то покарання — це безпосереднє лікування хвороби, в першу чергу, лікування саме хірургічної спрямованості. Але як же зробити так, щоб призначення покарання за злочин вплинуло таким чином, щоб

у майбутньому його здійснення конкретною людиною та людьми взагалі стало не вигідним? Тут є свої питання. Наприклад, чи можна призначати однакове за розмірами і видом покарання особі, яка вчинила вбивство, і чиновнику, який зловживає своїми службовими обов'язками? Адже це різні люди за характером скоєних діянь, за рівнем освіченості, за своїм ментальним рівнем, рівнем життя, якщо хочете, різним положенням в суспільстві, а покарання за усіма показниками призначається формально однакове чи рівне. Чи є раціональним таким чином досягти загальних цілей кримінального права (законодавства)? Ці роздуми можна продовжувати, але, на мою думку, інститут покарання потребує сьогодні більш предметного вивчення.

Тепер — деякі так звані застереження. Повертаючись до думки про псевдо універсалізацію кримінального права (законодавства), потрібно звернути увагу ще на одне важливе положення. Воно полягає в тому, що кожна суспільно-економічна формація, кожен соціальний лад, який є в конкретній державі, її політична і економічна системи містять в собі певний потенціал криміногенних детермінант. Містить їх соціалістичний лад, який існував у нас раніше, містить їх і капіталістичний лад, в основі якого і знаходиться ринкова модель економіки. І це не є тайною для фахівців. Наприклад, майже 20 років тому я зустрічався в Канаді з прокурором прокуратури міста Монреалю пані Дженніфер Бріскоу, з якою ми обговорювали проблеми економічних злочинів, і вона сказала відверто, а я добре запам'ятав цю ремарку. «Ви, — наголосила вона, маючи на увазі саме Україну, — вступаєте в світ ринкової економіки, а світ ринкової еко-

номіки — це світ грошей. Там, де є гроші, завжди є економічні злочини. Економічні злочини — це та дань, яку ми повинні сплачувати за «проживання» в суспільстві з ринковою економікою». Ємко і зрозуміло.

Але ж ця думка не є думкою окремого практика. Як відомо, в західній кримінології існує цілий напрямок, представники якого з середини минулого століття намагаються довести, що, за великим рахунком, в самому ладі конкретної держави або групи держав закладено багато детермінант злочинності.

Тому розуміння цього змушує при створенні (реформуванні, удосконаленні) положень кримінального права (законодавства) завжди реально оцінювати на ступне: чи зможе кримінальне право якимось вплинути на зміст дій, на особистість особи, яка їх вчиняє, якщо вся ця соціальна «негативність» закладена в основі відповідного ладу? Чи зможемо ми виправити людину, яка вчинила конкретне діяння і до якої ми прагнемо застосувати кримінальне покарання, якщо детермінанти такого діяння закладені, умовно кажучи, на «генетичному» рівні. Що традиційно вважають в, умовно кажучи, схожих випадках психологи: «Якщо батько каже, що у нього поганий син, то це твердження більш відноситься до сина або це, в першу чергу, привід для батьківських роздумів?» Так і тут: чи потрібно ставити завдання перед кримінальним правом зробити невинним для конкретної особи або групи осіб вчиняти певні діяння, якщо соціальна схильність до їх вчинення перебуває на «соціально-генетичному» рівні?

Ці міркування не мають на меті «розчарувати» усіх в можливостях кримінального права. Це, навпаки, підкреслює, що застосування цього

«жорстоко-хірургічного» права потребує виваженого, обґрунтованого та нормованого використання. В усякому разі, це необхідно враховувати при створенні диспозиції кримінально-правової норми, тобто формуванні змісту кримінально-правової заборони. Це також треба постійно враховувати і при визначенні, в першу чергу, виду покарання та його розміру, тобто і при формуванні змісту кримінально-правової «відповіді».

У зв'язку з такими міркуваннями багато років я намагаюся на різному рівні по можливості виключити з кримінально-правової матерії її ідеалізацію, обговорення конкретних положень кримінального права на рівні наукоподібних дискусій. Так, складність цієї «хірургічної» галузі права змушує нас часом звертатися до обговорення її основних положень. Але робити це слід, на мою думку, максимально раціонально і прагматично, з реальною оцінкою всього «перед хірургічного», безпосередньо «хірургічного» і «після хірургічного» стану «пацієнта» цієї галузі права, тих завдань, які в цілому пов'язані з оздоровленням обстановки в суспільстві. При цьому завжди повинно поєднуватися сталість, традиційність зовнішніх форм вираження кримінального права (законодавства) та ті об'єктивні новації, які стосуються його змістовних, внутрішніх положень.

У висновку хотілося би звернути увагу на одне важливе положення. Незважаючи на те, що, як вище йшлося, кримінальне право (законодавство) займає основне місце в загальній системі державної протидії злочинності, створюючи для цього необхідну правову базу, шукати тільки в кримінальному праві можливості державного впливу на відповідне діяння звужувало б такі можливості. Але і

зводити комплексне вивчення проблем до, образно кажучи, простого об'єднання положень різних галузей знань в якусь суму або простого додавання різних методів в якесь загально-методичне об'єднання також обмежувало б від початку закладенні можливості.

Комплексний характер проблем протидії злочинності повинен припускати, що поряд з організаційно-практичними діями необхідно використовувати для її дослідження такі наукові прийоми і методи, які дозволили б аналізувати такі проблеми як якесь цілісне явище, що, в свою чергу, давало б можливість вивчати і припу-

скати рішення, багато з яких мали б багатоваріантний або навіть альтернативний характер, що уберігало б від спроб зовні простих, а внутрішньо — абсолютно неефективних заходів. Взагалі я вважаю, що перед наукою кримінального права, перед науковцями, які здійснюють дослідження в цьому напрямку, завжди, незважаючи на рівень розвитку конкретної держави, стоять за великим рахунком якщо не єдині, то схожі завдання.

Саме тому я впевнений, що обговорення цих проблем на представницькому міжнародному рівні буде сприяти більш ефективному пошуку заходів протидії злочинності.

Стрельцов Е.

Украинское уголовное право: развитие во время независимости.

Аннотация. Основу данной статьи составляют положения доклада, который был представлен на международной научно-практической конференции в Макс Планк Институте зарубежного и международного уголовного права (Германия) в августе 2017 года. В ней предпринимается попытка провести систематизацию украинского уголовного права (законодательства) за годы независимости; выделить определенные этапы реформирования уголовного права (законодательства); выделить основные содержательные и формально-правовые положения, которые следует учитывать при дальнейшем усовершенствовании уголовного права (законодательства).

Ключевые слова: уголовное право (законодательство), отрасль публичного права, цели и задания уголовного права (законодательства), этапы развития уголовного права (законодательства), социально-правовые требования к уголовному праву, Макс Планк Институт зарубежного и международного уголовного права.

I. Streltsov

Ukrainian criminal law: development in the time of independence.

Summary. This paper is based on the provisions of the report, which was presented at the international conference held at the Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law (Germany) in August 2017. An attempt was made to systematize Ukrainian criminal law (legislation) over the years of independence; to identify certain stages of the criminal law (legislation) reformation; to identify the main substantive and formal legal provisions that should be taken into account when presenting further improvements of the criminal law (legislation).

Keywords: criminal law (legislation), branch of public law, goals and tasks of criminal law (legislation), stages of development of criminal law (legislation), social and legal requirements for criminal law, Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law.